

166, оп. 15, спр. 2609, 216 арк. 6. ЦДАВО України, ф.166, оп. 15, спр. 2610, 106 арк. 7. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3761, 218 арк. 8. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 4637, 114 арк.

УДК 371.3:811.161.2:373.3

Олена Компаній

ТЕКСТОТВОРЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГІКИ І СУМІЖНИХ ГАЛУЗЕЙ НАУКОВИХ ЗНАНЬ

Компаній О. В. Текстотворення молодших школярів як проблема педагогіки і суміжних галузей наукових знань.

У статті автор розглядає питання текстотворення шляхом аналізу понять «текстова діяльність», «текстова компетентність», «текстотворчі вміння», наводить їх пояснення.

Ключові слова: текстотворення, текстова діяльність, текстова компетентність, текстотворчі вміння, зв'язне мовлення.

Компаній Е. В. Тектообразование младших школьников как проблема педагогики и смежных областей наук.

В статье автор рассматривает вопрос текстообразования путем анализа понятий «текстовая деятельность», «текстовая компетентность», «текстобразующие умения», разъясняет их сущность.

Ключевые слова: тектообразование, текстовая деятельность, текстовая компетентность, текстообразовательные умения, связная речь.

Kompanii O. V. Text formation of junior school pupils as a problem of pedagogy and related fields of science.

In the article the author examines text formation by the analysis of the terms «text activity», «text competence», «text formation skills» and explains their essence.

Key words: text formation, text activity, text competence, text formation skills, coherent speech.

В умовах інформатизації сучасного суспільства освітня парадигма вимагає перегляду навчально-виховного процесу, головною метою якого є виховання грамотної, продуктивно мислячої особистості, яка володіє системою знань, розвиненими комунікативними і творчими здібностями. Такий підхід націлює на оволодіння текстотворенням, що дозволяє будувати усні і письмові висловлювання (тексти) на уроках української мови. Важлива роль у розв'язанні названих завдань належить початковій ланці навчання, оскільки саме в цей період закладаються базові освітні компетентності, зокрема – текстотворча.

Значний інтерес науковців до проблеми текстотворення засвідчує її важливість та актуальність. У психолого-педагогічній літературі розкриваються питання породження і розуміння тексту (Н. Болотнова, Н. Валгіна, В. Гальперін, М. Доблаєв, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, З. Тураєва та ін.); окреслюються основні методичні прийоми роботи з ним, встановлюється послідовність їх застосування (В. Капінос, Ф. Буслаєв, Є. Голобородько, О. Горошкіна, Н. Грипас, М. Львов, Г. Михайловська, М. Пентиліук, М. Плющ).

Проблема текстотворення перебуває в тісному взаємозв'язку із розвитком зв'язного мовлення, що дозволяє школярам вільно спілкуватися в навколишньому середовищі.

Науковцями (А. Богуш, М. Вашуленко, Т. Донченко, Т. Ладиженська, Л. Мацько, М. Мещеряков, М. Соловейчик, О. Хорошковська) досліджуються питання методики розвитку усного і писемного мовлення дітей молодшого шкільного віку, діалогічного і монологічного мовлення, описуються прийоми роботи.

Незважаючи на значні досягнення лінгводидактики, проблема текстотворення не претендує на її остаточне розв'язання: є широке коло питань, які потребують додаткових методичних, психологічних і лінгвістичних досліджень, а також теоретичного та експериментального обґрунтування.

Отже, у статті маємо на меті визначити сутність поняття текстотворення шляхом аналізу понять «текстова діяльність», «текстова компетентність», «текстотворчі вміння».

У сучасному освітньому просторі важливою науково-педагогічною проблемою є текстотворення молодших школярів. Її актуальність зумовлена вихованням особистості, яка вміє «вилучати інформацію, активно її осмислювати, переробляти» [6] та «будувати усні і письмові висловлювання, необхідні в навчанні, майбутній діяльності й безпосередньо в життєвому спілкуванні» [3, с. 69].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що текстотворення розкривається в контексті текстової діяльності, текстотворчої компетентності та текстотворчих умінь.

Поняття «текстова діяльність» є достатньо новим. Значну увагу йому приділяли вітчизняні науковці – З. Бакум, О. Горошкіна, Т. Донченко, Л. Мацько, М. Пентилук та російські Т. Дридзе, Т. Карих, Н. Болотнова, які розглядали його в контексті знакової діяльності та у зв'язку з аналізом зв'язного мовлення.

Текстова діяльність розуміється як механізм «соціокультурної комунікації» (Т. Дридзе) та як механізм «знакового спілкування, що охоплює дії породження та інтерпретації тексту» (Т. Карих). На думку Н. Болотнової, «це система дій на основі знань, навичок і умінь, що дозволяють створювати, сприймати, інтерпретувати тексти» [2, с. 233].

Як бачимо з цих висловлювань, основними компонентами цієї діяльності є сприйняття, розуміння і продукування текстів.

Вивчення текстової діяльності зумовлене розвитком мовленнєвої діяльності. Уперше процеси породження мовленнєвого висловлювання в загальному контексті діяльності і спілкування людини були досліджені в роботах Л. Виготського і продовжені представниками його школи. Діяльнісний підхід в описанні мовлення як комплексного феномену «перетворення думки на слово» виявився можливим і продуктивним у зв'язку з активним розробленням вітчизняними науковцями психологічної концепції діяльності (Л. Виготський, С. Рубінштейн), яка в найбільш завершеному вигляді представлена в роботах О. Леонтьєва.

Зазначений підхід дозволив науковцю визначити місце мовлення в контексті інтелектуального акту, розглянути структуру мовленнєвої дії (як одиниці мовленнєвої діяльності), що складається з комунікативних умінь і навичок, виділити чотири основні види комунікативно-мовленнєвих умінь: говоріння, слухання, читання, письмо, що співвідносяться з основними видами мовленнєвої діяльності.

Дослідження І. Зимньої суттєво розширили сучасні уявлення про мовленнєву діяльність. Вона запропонувала розглядати мовленнєву діяльність по відношенню не до мови або спілкування, а до процесу подання і прийому повідомлення. Такий підхід дозволив дослідниці визначити мовлення як спосіб формування і формулювання думки за допомогою мови у процесах мовлення (письма), слухання (читання), відповідно мовленнєва діяльність розуміється як текстотворча. І. Зимня пише: «Інакше як через аналіз продукту говоріння – висловлювання (тексту) – про зміст діяльності ніяк не можна судити» [4, с. 76]. Способом

мовленнєвої організації висловлювання (текстотворення) є функціонально-сміслові типи мовлення: опис, оповідь, міркування.

На думку Н. Болотнової, текстова діяльність є мовленнєвою, але відрізняється від неї конкретністю цілей, завдань, сферою спілкування і жанром, ситуативною зумовленістю, особистісною орієнтацією. Мовленнєва діяльність характеризується узагальненістю, типовими закономірностями, орієнтацією на соціум. Загальним в розглянутих видах діяльності є наявність мотиву, мети, змісту і форм вираження. Оскільки діяльність передбачає систему дій, мету; про текстову діяльність можна сказати, що вона спрямована на забезпечення спілкування в різних сферах комунікації, повідомлення інформації і впливу на адресата [2, с. 234–235].

Отже, текстова діяльність розуміється як різновид мовленнєвої діяльності.

Реалізація текстової діяльності описується Л. Доблаєвим, М. Жинкіним, І. Зимньою, З. Кличниковою, Н. Чепелевою в контексті різних видів мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, письма, аудіювання). Як зазначає В. Мельничайко, одні з них пов'язані зі сприйманням текстової інформації (слухання, читання); інші – говоріння і письмо – спрямовані на породження висловлювань [1, с. 87].

Отже, виокремлюються два види текстової діяльності: текстосприймання і текстотворення. Зазначимо, що вони взаємопов'язані. Цю думку можна підтвердити висловлюванням М. Пентилюк, яка підкреслює, що «сприймання чужого тексту стає ґрунтом для конструювання власного висловлювання» [8]. О. Горошкіна підкреслює, що, вдосконалюючи вміння сприймати текст, створюються умови текстотворчих умінь [3, с. 57].

Аналіз наукової літератури дає підстави констатувати той факт, що в методиці викладання української мови замість поняття «текстотворча діяльність» традиційно використовується термін «зв'язне мовлення». Науковці лінгводидактичної галузі науки (А. Богуш, М. Вашуленко, С. Дорошенко, М. Львов, С. Караман, Л. Паламар та ін.) під зв'язним мовленням розуміють організовану за законами логіки, граматики й композиції єдність, що має тему, відносну самостійність, завершеність і розчленовується на більш чи менш закінчені частини, пов'язані між собою. Психологи (Л. Виготський, І. Зимня, М. Жинкін, С. Рубінштейн, В. Синиця) аналізують його як мовлення, форма якого закономірно пов'язана і визначається змістом, а зміст є вираженням відповідного бажання або думки мовця. У лінгвістиці (І. Гальперін, О. Текучов) зв'язне мовлення визначається як відрізок тексту, що має значну протяжність, розчленовується на завершені частини і передає завершену тему.

Узагальнюючи, можна сказати, що зв'язне мовлення – це висловлювання, створене особою, тобто є продуктом мовленнєвої діяльності.

Уважаємо, що зазначене поняття може з певними допущеннями розглядатися як близьке за своєю природою до поняття «текстотворча діяльність», але, безумовно, його не вичерпує. Це припущення ґрунтується на тій підставі, що зв'язне мовлення, на думку Т. Ладиженської, розглядається і як процес (мовленнєва діяльність), і як результат акту комунікації [7, с. 278].

Отже, *текстотворча діяльність* – це система дій, спрямованих на породження текстів в усній і письмовій формі.

Одним із завдань сучасної програми початкової школи є формування ключових компетентностей, серед яких дослідники Л. Варзацька, І. Гудзик, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Скуратівський виокремлюють комунікативну. У структурі цієї компетентності центральне місце належить текстотворчій, що виявляється, за визначенням Н. Болотнової, «у здатності

мовної особистості до первинної і вторинної комунікативної діяльності (породження та розуміння текстів), що ґрунтується на системі знань про текст, його організацію і функціонування, а також продукування різних текстів залежно від завдань і вмінь інтерпретувати» [2].

І. Кучеренко наголошує на тому, що компетентність становить рівень засвоєння знань і вмінь, якого досягнув учень у процесі учіння [6]. Виходячи з цього, можна встановити, що фундаментом текстотворчої компетентності є знання, вміння, які спрямовані на написання, сприймання, інтерпретацію і відтворення текстів різних типів і стильової приналежності, а також готовність застосовувати це на практиці.

Виходячи з вище зазначеного, можна зробити висновок, що *текстотворча компетенція* включає комплекс знань і вмінь, спрямованих на роботу з текстом.

Дослідження О. Кубрякової довели, що система знань, яка виявляється в породженні мовленнєвого висловлювання, є складною. Вона охоплює знання з лексикології про вживання мовних одиниць і правила їх комбінаторики, різних типів текстів та умов їх уживання та ін. [5]. На думку Т. Ладиженської, сформоване зв'язне мовлення (текстотворення) передбачає знання стилів, типів мовлення, структури текстів, способів і засобів зв'язку речень у тексті [7]. М. Пентиліук стверджує, що заняття з розвитку мовлення вимагають ознайомлення школярів з лінгвістичними поняттями, без яких обійтися або важко, або неможливо. До них відносяться: мовлення, типи (розповідь, опис, роздум), стилі і форми мовлення (усна, письмова), види (монолог, діалог), текст, тема, ідея та ін. [8].

Однак вважаємо, що для початкової школи достатніми є такі знання, як: текст, основна думка, тема, заголовок, структура (зачин, основна частина, закінчення), типи і стилі висловлювань тощо. У початковій школі ознайомлення з такими поняттями відбувається практичним шляхом.

Знання перебувають у тісному взаємозв'язку з уміннями. На основі досліджень М. Вашуленка, І. Гудзик, І. Зимньої, Т. Ладиженської, О. Леонтьєва, М. Львова, І. Малафійка, Ю. Пасова, М. Соловейчик, В. Чайки встановлено такі ознаки поняття «вміння»:

- здатність свідомо виконувати дії на основі засвоєних знань;
- якісна характеристика особистості, що формується в цілеспрямованій діяльності і становить собою синтез теоретичних знань і практичних умінь;
- система взаємопов'язаних творчих дій на основі знання, результат оволодіння способами, прийомами діяльності, спрямованої на досягнення цілей;
- один із компонентів готовності індивіда до якої-небудь діяльності, що визначається психологічними особливостями особистості як здатність людини виконувати дії в змінених умовах.

Як бачимо, більшість науковців під уміннями розуміють дію.

У методиці зв'язного мовлення вміння розглядаються як комунікативно-мовленнєві. Проаналізувавши різні класифікації, можемо зробити висновок, що їх перелік збігається. При цьому акцент робиться на такі ознаки тексту, як зв'язність і цілісність.

На основі наявних класифікацій, запропонованих М. Вашуленком, Г. Волошиною, Т. Ладиженською, Т. Рамзаєвою, М. Соловейчик, ми сформулювали «робоче» визначення *текстотворчих умінь* – спосіб виконання дій, що передбачають усвідомлення змісту та побудову тексту.

Отже, розвиток текстотворення в молодших школярів передбачає володіння такими знаннями, як: сутність поняття «текстова діяльність», «текстова компетентність», «текстотворчі вміння».

Перспектива дослідження полягає в розробленні методики навчання текстотворення в початковій школі на уроках української мови.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с. **2. Болотнова Н. С.** Коммуникативная стилистика текста / Н. С. Болотнова. – Москва : Наука, 2009. – 384 с. **3. Горошкіна О. М.** Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю: [монографія] / О. М. Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с. **4. Зимняя И. А.** Психология обучения неродному языку / И. А. Зимняя. – Москва : Русский язык, 1989. – 222 с. **5. Кубрякова Е. С.** Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи / Е. С. Кубрякова, А. М. Шахнарович, Л. В. Сахарный. – Москва : Наука, 1991. – 240 с. **6. Кучеренко І. А.** Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі / І. А. Кучеренко : дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання (укр. мова)». – Херсон, 2015. – 570 с. **7. Ладыженская Т. А.** Система обучения сочинениям в 5–8 классах / Т. А. Ладыженская. – Москва : Просвещение, 1967. – 312 с. **8. Пентилюк М. І.** Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк. – Київ : Ленвіт, 2009. – 400 с.

УДК 371.3

Володимир Марків

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В СЕРЕДИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Марків В. М. Становлення та розвиток педагогічної освіти Півдня України в середині ХІХ – на початку ХХ століття.

У статті розглядаються джерела збагачення теорії та практики розбудови національної системи освіти її становлення і розвитку педагогічної освіти південного регіону України в середині ХІХ – на початку ХХ століття. Соціально-економічні й суспільно-політичні зміни не могли не зумовити своєрідність розвитку професійної освіти, зокрема педагогічної, її основних тенденцій; вони вимагали реформування освітніх процесів, більш високої їх організації та впорядкування. Безперечно, реформи освіти мали класовий характер і проводилися в інтересах дворянства, а також буржуазії, що зароджувалася.

Ключові слова: соціально-економічні й суспільно-політичні зміни, професійна освіта, реформування освітніх процесів.

Маркив В. Н. Становление и развитие педагогического образования Юга Украины в середине ХІХ – начале ХХ столетия.

В статье рассматриваются источники обогащения теории и практики развития национальной системы образования, становления и развития педагогического образования южного региона Украины в середине ХІХ – начале ХХ века. Социально-экономические и общественно-политические изменения не могли не вызвать своеобразие развития профессионального образования, в том числе педагогического, его основных тенденций; они требовали реформирования образовательных процессов, более высокой их организации и упорядочения. Бесспорно, реформы образования имели классовый характер и проводились в интересах дворянства, а также буржуазии, которая зарождалась.

Ключевые слова: социально-экономические и общественно-политические изменения,